

**MODERNLEŞME AÇISINDAN
KÖY ENSTİTÜLERİ'NİN İŐLEVSELLİĐİ
ÜZERİNE SOSYOLOĞİK BİR DEĞERLENDİRME**

*Mehmet KARAKAŐ**

ÖZET

Bu alıőmada, Köy Enstitüsü Hareketi'nin modernleşme açısından işlevselliği incelenmiştir. Bu nedenle Köy Enstitüsü Hareketi'nin oluşmasını sağlayan fikirler, ana hatlarıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yine, Köy Enstitüsü fikrinin teorik oluşumundan sonra, kuruluşu ve kuruluşu sürecindeki tartışmalar ele alınmıştır. Çalıőmanın önemli bir kısmını da Enstitülerin işlevselliği üzerine yapılan tartışmalar ve tartışmaların değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Enstitü hareketinin tasfiyesi sürecindeki anlayış değişimi değerlendirmeleri, çalıőmanın son bölümünde ele alınmıştır. Köy Enstitülerinin modernleşme açısından Türk EĞitim Tarihi'ndeki rolü ve işlevselliği ise sonuç bölümünde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: EĞitim, Köy Enstitüsü, Modernleşme, Değişim

ABSTRACT

In this study, the functionality of "Köy Enstitüsü Movement" in the process of modernization is handled. In this way, it is aimed to depict the framework of ideas that brought about the movement. Following the theoretical set, establishment of the institutions and the debates related to the foundation process are also discussed. The evaluations and disputes over the functionality of the institution takes the main place in this study. In the last part of the study, the change on the mentality in the process of discharging the institutions and the movement is studied too. In conclusion, the role and function of the institutions in the history Turkish Education System in terms of modernization is examined.

Key Words: Education, Köy Enstitüsü , Modernization, Change

* Yrd. Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü.

* * *

Osmanlı'nın son dönemlerinde devlet düzeyinde tercih edilen Batılılaşma siyaseti, başka bir ifade ile modernleşme hareketi, Cumhuriyet döneminde de devam ettirilerek, yeni yönetim biçiminin iç ve dış siyasetlerinde temel belirleyici olmuştur. Ancak, Cumhuriyet dönemindeki modernleştirici siyaset, sadece "devlet" düzeyinde değil, "toplum" düzeyinde de yaygınlaştırılmaya ve uygulanmaya çalışılmıştır. Yani Batılılaşma, devletin dünya siyaset sisteminde elinde bulundurduğu politik kartlardan biri olma durumundan çıkıp, "medeniyet değişikliği projesi"yle, uygulanması gereken biricik felsefe ve pratik haline gelmiştir.

Bu çerçevede medeniyet değişikliği projesiyle, Osmanlı'nın aşılması, farklı bir Türklük bilinci ve bu paralelde köylülük gibi özellikler ön plana çıkarılarak yeni meşruiyet zeminleri oluşturulmaya başlanmıştır. Köylülük özelliğinden bahsedilmesi, "köy" ve "köylülük"le ilgili değişik açıklamaları da beraberinde getirmiştir. Türklerin köylü bir millet olduğunu Orta Asya'ya kadar götürüp açıklamalarını köken miti aracılığıyla doğrulamaya çalışanlar dahi olmuştur.

Köylülüğün ve köyün olumsuz şartlarından söz edilerek genel politika çerçevesinde, Osmanlı eleştirisi yapılmaya çalışılmıştır. Osmanlı döneminde köylülerin yüzyıllardır geri bırakıldığı ve ezildiği tezleri geliştirilerek, yeni dönemde köylünün efendiliği ön plana çıkarılarak, köy ve köylü yeni bir anlayışla ele alınmıştır. Bu anlamda Cumhuriyeti kadroları için modernleşme yolunda atılması gerekli ilk ve en önemli adım, toprak düzeninde görülen ve köylüyü ekonomik bakımdan güçsüz kılan, onu ulusal bilinçten yoksun bırakan, dolayısıyla sermaye birikimini olumsuz yönde etkileyen, yarı-feodal ilişkilerin ortadan kaldırılması olarak belirlenmiştir.

Modernleşmenin ana eksenini, geleneksel toplumdan modern topluma doğru sürekli bir evrim öngörüsüne dayalıdır. Modernleştirici siyaseti tercih eden yeni yönetim kadrosu, geleneksel toplumun tipik özelliklerini barındıran köylüye yönelik, değiştirme ve yeniden yapılandırma noktasında bir takım çabalara girme ihtiyacı duymuştur.

Bu amaçla öncelikle köyün nasıl bir toplumsal yapıya ve hangi dinamiklere sahip olduğu gibi konular araştırılarak, köyün ve köylünün tanınmasına çalışılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda köy ve köylünün, "yeniden canlandırılması" gerekliliğine ulaşılmıştır. Bunun için de köye, yeni bir biçim

verilmesinin zorunluluğu ve köylünün bilgili kadrolar tarafından eğitilmesi öngörülmüştür. Kısacası, modernleştirici siyasetin toplum düzeyine yaygınlaştırılabilmesi için, işe köylünün eğitiminden başlanması ve köylerin merkezi idareye bağlanması daha işlevsel bulunmuştur.

KÖY ENSTİTÜLERİNE TEMEL OLAN DÜŞÜNCELER

Türk eğitim tarihinde “Köy Enstitüleri Hareketi” olarak bilinen, köye göre öğretmen yetiştirerek toplum kalkınmasının köyden başlatılması yönündeki fikirlerin geçmişi, diğer bir çok görüş ve düşünce gibi İkinci Meşrutiyet dönemine kadar gider. Bu dönemde, köye göre öğretmen yetiştirme veya köylünün eğitimi fikrini ilk defa ileri sürenler arasında, Üsküp *Darülmuaşşeriyehi* muallimlerinden *Sabri Cemil (Yalkut)*'in başyazarlığını yaptığı *Yeni Mektep* mecmuası, Darülmuaşşeriyehi'nin müdürlükleri ile çeşitli vilayetlerde Maarif Müdürlükleri yapmış olan *Ethem Nejad* ve Kastamonu Mebusu *İsmail Mahir Efendi* başta gelir. Batı'nın özgün koşullarında ortaya çıkan pedagojik akımlar çerçevesinde köy eğitimi hakkında proje geliştirmeye çalışanlar arasında ise *Halil Fikret Kanad*, *İsmail Hakkı Baltacıoğlu*, *John Dewey* ve *İsmail Hakkı Tonguç* gibi isimler bulunmaktadır.

Makalelerinde ve kitaplarında ortaya koyduğu görüşleriyle, köye yönelik eğitim hareketinin önde gelen isimlerinden biri olan *Halil Fikret Kanad*, muallim mektepleri ile kaliteli öğretmen yetiştirme hedefine ulaşamayacağı kanaatiyle, bunların yerine devrin ihtiyaçlarını daha iyi karşılayacak yepyeni muallim mekteplerinin açılmasını gerekli görmüştür. Onu bu düşünceye sevk eden başlıca iki ana sebep vardır: Birincisi, kültürel/siyasi planda olup, inkılapların toplumun % 80'ini oluşturan köylülere başlamak üzere şehirlere doğru yayılması ve kökleşmesini sağlamaktır. İkincisi ise yine köylüyü canlandırarak maddi ve manevi kalkınma davasında, onları yapıcı bir role sahip kılmaktır. Çünkü ona göre, “Türk milletinin geleceği Türk köylüsünün kalkınmasına bağlıdır”.¹ İşte bu hedefleri gerçekleştirmede en etkili yol, köye uygun öğretmen yetiştirmektir.

Kanad, ortaya koyduğu görüşleriyle *Blonsky*'nin savunduğu sosyal karakterdeki “Üretim Okulu” anlayışını reddederek, *Kerschensteiner*'in

¹ Halil Fikret Kanad, *Milliyet İdeali ve Topyekün Milli Terbiye*, Ankara, 1942, s. 158-160.

savunduğu liberal karakterdeki “İş Okulu” anlayışını esas almaktadır.² Özetle Kanad, kurulmasını teklif ettiği yeni öğretmen okullarıyla hedeflenen köy kalkınması davasına ekonomik yönden değil, daha çok kültürel açıdan yaklaşmakta ve bu okullardan yetişecek yeni tip öğretmenleri, öncelikle köy çocuklarının ruh yönünden milli, içtimai ve kültür kıymetleri açısından eğitilerek, köyün “manevi kalkınma” davasının vasıtaları şeklinde değerlendirmektedir. Onun bu görüşleri, Osmanlı’daki modernleşme hareketlerinin başlangıcından bu yana Türk düşünce dünyasının merkezi konumunda bulunan ilerleme ve kalkınma kaygısının eğitim alanına yansımış yeni bir şekli olarak değerlendirilebilir.

Eserlerinde, uygulamadaki Fransız eğitim sistemine dayanan öğretmen yetiştirme şeklini tenkit eden *Ethem Nejad* ise, öğretmenlere verilecek eğitimin bilhassa ameli ve tatbiki özellikte ve çocukların muhakeme ve diğer kabiliyetlerini faaliyete geçirecek yönde olmasını istemektedir. O bu amaçlarla, yani “milli mefkureye sahip hayat adamlarını oluşturacak”³ öğretmenlerin yetiştirileceği muallim mekteplerinin, mutlaka tatbikata dönük iyi ziraat bilgisini verebilecek eğitim müesseseleri halinde kurulması görüşü üzerinde durmaktadır. Bu görüşleriyle Ethem Nejad, Halil F. Kanad’ın görüşlerinden ve Köy Enstitüleri’nin kuruluşundan yaklaşık çeyrek yüzyıl önce bu kuruluşların oldukça ayrıntılı bir modelini ortaya koymakla, köye göre öğretmen yetiştirme görüşünün öncüleri arasında önemli bir yere sahip olduğunu göstermiştir.

Kastamonu mebusu *İsmail Mahir Efendi* de 1923 yılında yapılan “İzmir İktisat Kongresi”nde ortaya attığı görüşlerle köye yönelik eğitim hareketinde etkili olmuştur. Özellikle ziraat eğitimi meselesinde alınan kararlarda, onun fikirlerinin etkisi açıktır.

İzmir İktisat Kongresi’nde köyle ilgili alınan kararlar ve hükümet tarafından ülkemize çağrılan, ünlü Amerikan pedagoğu *John Dewey*’nin raporu, köye yönelik eğitim politikasının temel hareket noktalarını oluşturmuştur. İzmir İktisat Kongresi’nde “ziraatte eğitim” başlığını taşıyan ve köyün eğitilmesi için ivedi olarak yapılması gereken işler tespit edilmiştir.⁴

² H. F. Kanad, *Pedagoji Tarihi, C. II*, 4. B. İstanbul, 1963, s. 239.

³ Ethem Nejad, *Terbiye-i İptidaiye Islahatı*, İstanbul, 1331, s. 24-25.

⁴ İlhan Başgöz, Howard E. Wilson, *Türkiye Cumhuriyetinde Eğitim ve Atatürk*, Ankara, 1968, s. 124-125.

Köyün tarım birimi olarak kabul edilmesini, köy okullarının küçük bir işletme haline getirilmesini ve köylünün tarımsal yönden bilgisinin artırılmasını öngören İzmir İktisat Kongresi'nde alınan koyle ile ilgili kararlar, Cumhuriyet döneminin köye yaklaşımını yansıtmaya açısından önemli ipuçları vermektedir.

Köye yönelik eğitim düşüncelerinde, hatta genel Türk eğitim sisteminde bir aşama olarak kabul edilen diğer bir gelişme de, daha önce zikrettiğimiz John Dewey'nin raporudur. Dewey, 1924 yılında hükümetin çağrısı üzerine Türkiye'ye gelmiş ve araştırmalarının sonucunu Milli Eğitim Bakanlığı'na sunmuştur. Bakanlığa sunduğu bu ünlü raporunda, ilk ve en önemli noktayı şu ifadelerle belirlemektedir: "Türk Milli Eğitim Örgütü'nde izlenecek amaç, Türkiye'nin uygar uluslar arasında yetkin bir organ olarak canlı, özgür, bağımsız ve laik bir cumhuriyet halinde gelişmesidir."⁵ Dewey, raporunun köy okullarıyla ilgili bölümünde ise, özetle şu tespitlere yer vermektedir:⁶

Köy hayatına sıkı sıkıya bağlı olacak ilk ve orta öğrenim okullarının kurulması, Türkiye için en hayati meseledir... Sosyal hayatın aktif akımlarından uzak kalmış gibi görünen köy çevrelerinde, topluluk hayatının merkezini okul meydana getirmelidir. Köy okulları buldukları bölgenin sağlık merkezi olmalıdır... Ayrıca köy okullarına öğretmen yetiştirmek için çeşitli tipte öğretmen okulları açılmalıdır.

Bu tespitlerden sonra, 1933 yılında milli Eğitim Bakanı *Reşid Galip*'in kurduğu Köy İşleri Komisyonu'nun hazırladığı rapor da Dewey'nin görüşlerine paralel olarak köyde eğitim verecek öğretmenin şu niteliklere sahip olması gerektiğini öngörüyordu:⁷

1. Köyün inanışlarına etkin olma niteliği, 2. Köyün toplumsal hayatını etkileyebilme vasfı, 3. Köyün maddî ve ekonomik hayatında etkin olma niteliği

Köy eğitiminde görev alacak öğretmenlerde aranan bu nitelikleri incelediğimizde, öğretici vasıtasıyla, kültürel açıdan homojen bir yapıya sahip ve kendine özgü moral değerleri barındıran Türk köylüsünün nasıl modernleştirileceğinin arayışlarını görürüz. Köy kültürü, homojen ve muhafazakar bir yapıya sahip olduğu için, değişim daha yavaş ve zor

⁵ John Dewey, *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor*, İstanbul, 1939, S. 8-9.

⁶ Dewey, A.g.e., s. 8-19.

⁷ Orhan Türkoğlu, *Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları*, II. Baskı, Dede Korkut Yayınları, İstanbul, 1977, s. 246-247.

gerçekleşir. İstenilen değişim ancak, iyi yetişmiş değiştiricilerle mümkün olacağı için, öğretmenler üzerinde titizlikle durulmuştur.

KÖY ENSTİTÜLERİNİN KURULUŞU

Türkiye'ye davet edilen John Dewey'nin Maarif Vekaletine verdiği raporda, köy hayatına uygun öğretmenler yetiştirmeye yönelik yeni tip muallim mekteplerinin kurulması hakkındaki tavsiyeleri, köyün modernleştirilmesi çabalarını daha somut bir tarzda gündeme taşımıştır. Köyün ve köylünün eğitilerek merkezi politikalara bağlanmasını öneren çeşitli teklif ve görüşlerin değerlendirilmesi sonucunda, 2 Mart 1926 tarih ve 789 sayılı Maarif Teşkilatı Kanunu ile, şehirlerdeki öğretmen okullarından ayrı olarak "Köy Muallim Mektepleri"nin kurulması kabul edilmiştir. Köye yönelik ikinci uygulama ise 1936'da *Saffet Arkan* döneminde köye göre öğretmen yetiştirmek için kurulan "Eğitmen Kursları"dır.⁸

Köyün modernleştirilmesine yönelik eğitim politikası, bir süre bu şekilde devam ettirilmiştir. Ancak II. Dünya Savaşı öncesinde oluşan yeni şartlar varolan siyaseti değişikliğe uğratmıştır. Bu değişiklik dahilinde "Halk Evleri", "Millet Mektepleri" ve "Eğitmen Kursları" açılarak köye yönelik eğitime hız verilmesine rağmen, istenilen sonuçlar alınmamıştır. Çabalar, istenilen sonucu vermeyince, yeni şartlar da göz önünde bulundurularak, köyün içten eğitimiyle canlandırılması söz konusu olmuştur. İçten eğitim önerileriyle; izlenen politikaya uygun bir toplum oluşturmanın yanında, temel siyasetin korunmasını üstlenecek elemanların yetiştirilmesi de düşünülmüştür.

Belirtilen amaçlar doğrultusunda oluşturulması istenen köy eğitim kurumu, yeni biçimi ile Türk eğitim tarihindeki tartışmalı yerini alacaktır. Köy öğretmeni yetiştirilecek bu müesseselerde öğretmenle birlikte, köye lüzumlu diğer unsurlar (ziraatçi, demirci, sağlıkçı gibi) da yetiştirileceği için, bu yeni müesseselere *Köy Enstitüleri* adı verilmiştir.⁹ 24.4.1940 tarihinde yürürlüğe giren 3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanunu ile Tonguç'un hakimiyetine giren Köy Öğretmen Okulları, *Köy Enstitüleri*'ne dönüştürülünce, köye göre öğretmen yetiştirme hareketinin üçüncü ve son denemesi başlamış oldu.

⁸ Fay Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, İnce Yayınları, Ankara, 1962, s. 117-118.

⁹ S. Edip Balkır, *Dipten Gelen Ses; Arifiye Köy Enstitüsü, 1940-1946*, Hür Yayınları, İstanbul, 1974, s. 15.

1937'den itibaren fiili olarak var olan Enstitü tipi köy okulları, 1940 yılında resmen kurulmaya başlanmıştır. Enstitülere köylü çocukların alınması kararlaştırılırken, okul binalarının da köyün dışında kışla benzerliğinde kurulması düşünülmüştür. İlk önce İzmir, Lüleburgaz, Eskişehir ve Kastamonu'nun köylerinde bulunan öğretmen okulları, Enstitüye dönüştürülmüş, Köy Enstitüleri Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra da Türkiye, ekonomik ve sosyal koşullara göre 21 bölgeye ayrılmış ve her bölgeye değişik tarihlerde Enstitü kurulmuştur.

Köy Enstitüleri ve Bölge Okulları için öğretmen ve köyde eğitimi denetleyecek eleman yetiştirmek üzere 1943 yılında da Hasanoğlan'da, yüksek öğretim kurumu niteliği taşıyan bir "Yüksek Köy Enstitüsü" açılmıştır. Bu amaçla açılan birimler, Köy Enstitülerini eleman ve bilimsel araştırmalar bakımından besleyici, köy gerçeklerini derleyip değerlendirci, köy eğitimindeki sistem, örgüt, işleyiş mekanizmasını gerçeklere, deneylere dayanarak ortaya koyacak düzeyde kurulmuşlardır.¹⁰ Köy Enstitüleri'nin kuruluş gerekçesi olarak şu tespitler ileri sürülmüştür:¹¹

Türkiye'de nüfus çoğunluğunun yaşamakta bulunduğu köylerde ilk tahsili, süratle ve kolaylıkla yaymak, aynı zamanda köylerimize köy zanaatlarını öğrenmiş elemanlar kazandırmak ihtiyacı, hükümeti Köy Enstitülerini kurmaya ve mezunlarını istihdam edebilmek için salahiyyet talebine sevk etmektedir... Ayrıca Köy Enstitüleri Kanunu'nun 1. Maddesi, köye dönük görev ve hizmetlerin toptan yürütülecek, köyü ve köylüyü çağdaş uygarlığa kavuşturma işini, temel sorun olarak ele almayı öngörmektedir.

Belirtilen doğrultuda Köy Enstitüleri, köydeki hayatı canlandıracak kılavuzları yetiştirecek, ayrıca köyün türlü uğraşlarla çözemediği problemler, o bölgenin Enstitüsüne aktarılacak; bunlar, bilimin ve deneyin sürekli güçleriyle aydınlığa kavuşturulacaktır. Köy yaşamının şartları geliştirilirken bu alandaki duraklamaların nedenlerini ortadan kaldıracak çabalar da aynı doğrultuda sürdürülecektir.¹²

Enstitüler, öğretim programı ve örgütlenme açısından diğer resmi öğretim kurumlarından ayrılmaktadır. Enstitülerin yönetim örgütünde sırasıyla şu makamlar bulunmaktadır: "Müdür, eğitimbaşı, müdür yardımcısı, tarımbaşı, yapı-sanat başı, müzikbaşı, işlikbaşı, teknik işler başı, kümebaşı,

¹⁰ Ş. Gedikoğlu, A.g.e., s141.

¹¹ Necdet Ekinci, *Sanayileşme ve Ulaşma Sürecinde Toprak Reformundan Köy Enstitülerine*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997, s. 114-115.

¹² S. E. Balkır, A.g.e., s. 11-45.

sağlıkbaşı, hayvan hastalıkları başı.”¹³ Bunun yanında Köy Enstitüleri'nin, eğitimde birlik ilkesi kapsamına girmesine rağmen, özel durumları söz konusudur. Askeri okullar gibi mezunlarına belli görevler verilmekte ve sadece köylü çocuklara yönelik eğitim vermektedir. Ayrıca diğer eğitim kurumlarına göre, daha fazla özen gösterilmektedir.

KÖY ENSTİTÜLERİ ÜZERİNE YAPILAN TARTIŞMALAR

Modernleşme hareketleriyle birlikte düşünülen köyün değiştirilmesine yönelik projenin somut biçimi olan Köy Enstitüleri, yakın tarihimizin en çok tartışılan ve eleştirilen kültür projelerinden biri olma özelliğini korumaktadır. Ancak tartışmalardaki tarafların tutumları, olumlu-olumsuz yargılar ve nesnellikten uzaklaşmış bir tarza dönüşmüştür.

Enstitülerle ilgili tartışmalar, uzun süre devam etmiştir. Günümüzde de bitmiş değildir. Tartışmalar, genellikle enstitülerin açılma gerekçeleri, uzmanlaşmanın göz ardı edilmesi, köylü çocuğunun köye hapsedilişi ve komünistlik suçlaması gibi konular üzerinde yoğunlaşmıştır. Tartışmaların merkezindeki isimler ise, *İsmet İnönü*, *Hasan Ali Yücel* ve *İsmail Hakkı Tonguç*'tur.

Eleştiriler, “çıkarlar”, “pedagojik” ve “ideolojik” olmak üzere üç temel boyut üzerine kuruludur. Yoğunluk ise daha çok ideolojik boyutlu olmuştur. Enstitülere çıkarlar açısından karşı çıkanlar; başından beri C.H.P.'nin içinde yer alan, geniş toprakları olan ve kendilerine “Anadolucular” adı da verilen bir grup milletvekilidir.

Pedagojik açıdan eleştiri yöneltenler ise “İş Okulu” düşüncesini savunan *Soysal-Kanad* ekibinin ileri gelen düşünürleridir. Eleştirilerin yoğunlaştığı ideolojik boyutta ise, farklı düşünceleri savunan sağcı ve solcu gruplar bulunmaktadır. Belirli dönemlerde her iki akımın ileri gelenleri Köy Enstitülerini başta ederken, daha sonraları her iki akımdan da Enstitülere karşı ağır suçlamalar gelmiştir. Sağ akım içerisinde 1944'ten itibaren *Türkçüler*, 60'lı yıllardan itibaren *Liberaller*, 70'li yıllardan itibaren de *İslamcılar*, Enstitülere'in yapısına ve özellikle de sonuçlarına karşı eleştirilerini yoğunlaştırmışlardır.

¹³ Muzaffer Sencer, “Sosyolojik Açıdan Türkiye’de İlk Öğretim I”, *Sosyoloji Dergisi*, Sayı, 21-22, İstanbul, 1967, s. 98-99.

İslamcı ve liberal sağ gruplarla Türkçü gruplar arasında Köy Enstitüleri'ne yönelik benzer eleştirilere rastlanmakla birlikte, birinci grup bu kuruluşlara temelden karşı çıkarken, ikinci grup belli bir döneme kadar Köy Enstitüleri'nin, Türk ulusu için zararlı olarak kabul edilen bir takım unsurlardan ayıklandıktan sonra, Türk köyüne ve köylüsüne yararlı kuruluşlar olabileceğine inanmaktadır.

Kadrocuların dışındaki sol akımın büyük bir bölümü, Köy Enstitüleri'ni, yalnızca sınıf çatışması açısından değerlendirmişler ve tek parti iktidarının sosyalist bir düzen kurmak için, kendilerine sunduğu bir armağan gibi algılamışlardır. Enstitüler'in gerçek icraatları şekillenmeye başlayınca da eleştirmeye başlamışlardır.

Sağ ve soldan gelen eleştirilere genel olarak baktığımızda; bir yanda Enstitüleri, "köy ve köylüyü sömürme aracı olarak" değerlendiren bir sol, diğer yanda da Enstitülerin, "Sovyet rejiminden özenilerek oluşturulduğunu" iddia eden bir sağla karşılaşmaktayız. Ancak sol düşünce içinde *Kemal Tahir*'in eleştirileri farklı bir kategori de değerlendirilmelidir. Tahir'in eleştirileri, daha ziyade Köy Enstitüleri ile Tek Parti arasındaki ilişki üzerinde yoğunlaşmıştır.

Enstitülere getirilen genel eleştiriler içerisinde, adeta söz konusu kurumlarla özdeşleşmiş olan İ. Hakkı Tonguç'un görüşleri ve eylemleri büyük yer tutmaktadır. Tonguç için çeşitli kesimlerden, övgülerin yanı sıra suçlamalara varan eleştiriler de yapılmıştır. Suçlamaların başında, *Ethem Nejat*'tan çok etkilendiği iddiaları gelmektedir. Ethem Nejat, tarıma dayanan ve köylerin kalkınmasına katkıda buluncak bir eğitimi ilk savunan kişidir. Onun bu konudaki düşünceleri, "Köy Enstitüleri'nin fikir kaynağı olmuştur"¹⁴ denilmektedir. Ayrıca Ethem Nejat'ın, "Türkiye Komünist Partisi"ne katıldığından ve *Mustafa Suphi* ile beraber öldürüldüğünden; öte yandan "Ahrar" ile yakınlığından da söz edilmektedir.¹⁵

Tonguç'un köye yönelik ilgisinin temelinde, köyün değiştirilmesi için köyün tanınmasına yönelik düşünceleri yatıyordu. Ona göre, köyün sosyal ve ekonomik durumu iyi bilinmeden köye faydalı olacak ve olumlu sonuçlar verebilecek çalışmalar yapılamaz. Bir toplumun fertlerini şekillendirebilmek, her şeyden önce o toplumun yaşamakta olduğu hayatı ve hayata şekil veren

¹⁴ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi; Başlangıçtan 1982'ye*, Ankara, 1982 s. 193.

¹⁵ Engin Tonguç, *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*, Ant Yay. İstanbul, 1970, s. 31.

reel şartları yaşayarak öğrenmeye bağlıdır. Bunun için köylülerle beraber gülüp, onlarla birlikte ağlayamayan bir insan köyün iç hayatına nüfuz edemez. Diğer taraftan, “güzel, mesut, şen ve modern köy idealine kavuşabilmek, muktedir insanların azami fedakarlıkla çalışmalarına ve köy probleminin devletin siyasasında geniş bir yer almasına bağlıdır.”¹⁶ “Köyü canlandırmak”, Tonguç’un köycülük anlayışının temel kavramıdır. Ancak bu kavramı, daha önce H. F. Kanad, *Kurun Gazetesi*’nde yayınladığı yazılarında aynen kullanmıştır. Bu açıdan Kanad’ın, köye uygun eğitim konusunda Tonguç’un, fikirleri kendisinden aldığı şeklindeki iddiaları tamamen dayanaksız değildir.

İsmail Hakkı Tonguç her ne kadar *İş Okulu* düşüncesinden hareket etmişse de, 1940-46 yıllarında yönlerdiği Köy Enstitüleri hareketinde *Üretim Okulu* modeline varan ideolojik nitelikli eğitimin gerçekleştiricisi olarak, Türk eğitim tarihinde yerini almış teorisyen ve aynı zamanda aksiyoner bir eğitimcidir.

Tonguç’a yönelik ideolojik temelli eleştirilerde, Tonguç’un komünistlikle ilişkisinin kurulması ve Sovyet-Rusya’ya olan ilgisinin ön plana çıkarılması noktalarına tanık oluyoruz. Aslında komünistlik suçlaması, başka bir ifadeyle komünizmin propagandasının yapıldığı iddiası, Tonguç’un şahsında Köy Enstitüleri’nin geneline yapılmıştır. Bu noktada eleştirilerin dozajının zaman zaman etki-tepki yoluyla karşılıklı olarak normalin dışına çıktığı da görülmektedir. Daha sonra da görüşlerinden bahsedeceğimiz Engin Tonguç’un, savunma psikolojisiyle eleştiri sınırını aşması bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Aynı zamanda Enstitülerin, gerçek tahlillerin dışında “tezek edebiyatı” diye basitleştirilerek değersizleştirilmesi de karşı ithamlar için bir örnektir.

Komünizm suçlamaları, genellikle “kültür ihtilali” yapılarak, devrim ideolojisinin hakim kılınmaya çalışıldığı iddiaları üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu iddiaları dile getiren bir ifadeye göre; “Köy Enstitüleri solcu yuvası yapılmaya çalışılmıştır. Gerçekten istenilen kültür değil, bu gün Çin’de olduğu gibi, tam bir Kültür İhtilali”dir. Böyle bir ihtilal için ise sağlam bir kültür ve muhakeme de tehlikelidir. Enstitülerin şehir ve şenlikten uzak beyabanlarda kurulması da köy çocuklarına istenilen şekli vermek içindir.”¹⁷

¹⁶ İ. H. Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, İstanbul, 1938, s. I.

¹⁷ Osman Turan, *Türkiye’de Komünizmin Kaynakları*, Nakışlar Yayınevi, 4. Baskı, İstanbul, 1980 s. 169-170.

Köy Enstitüleri'yle ilgili tetkiklerinden birinde, Engin Tonguç'un şu tespiti, Maoculuk suçlamalarının yapılmasına bir kapı aralamaktadır. Ona göre, "Enstitülerin gerçek amacı, alt-yapı değişikliklerini en fazla etkileyebilecek bir üst-yapı kurumu olarak eğitimi devrimci süreci hızlandırmak için kullanmaktır. Bunun için de ülkenin toplumsal yapısı gereği olarak en geri ve en çok ezilen emekçi kitlesi, köylü üzerinde çalışmalar yoğunlaştırılmıştır."¹⁸

Ortanın solunu temsil ettiğini söyleyen İsmet İnönü, Köy Enstitüleri'yle ilgili yaptığı bir açıklamasıyla Enstitüler üzerindeki etkinliğine işaret ediyordu. O, 1946 Ekimi'nde yaptığı bir konuşmada; "bütün siyasi ve askeri hayatımdaki vazifelerin hiçbirini kaale almadan diyebilirim ki öldüğüm zaman Türk Milletine iki eser bırakmış olacağım. Bunlardan biri Köy Enstitüleri, diğeri de müteaddit partilerdir"¹⁹ görüşünü beyan etmiştir.

Enstitülerle ilgili diğer bir eleştiri ise "ihtisaslaşma" konusunda olmuştur. Dönemin dünya şartlarına bakıldığında ihtisaslaşmanın alabildiğine yaygınlaştığı görülürken, enstitülerde bir çok mesleğin birlikte verilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu husus da bir takım haklı eleştirilerin yapılmasına neden olmuştur.

Okullarda öğrenciye genel köy hayatının gelişmesine yarayacak; inşaatçılık, köy demirciliği, dülgerlik, tenekecilik, hastabakıcılık ziraat aletleri tamirciliği ve öğretmenlik gibi çok değişik meslekler bir arada öğretilmeye çalışılmıştır. Oysa ki, son yıllardaki kalkınma süreci, yüksek derecede bilimsel eğitim yeteneklerine önem veren uzman kudrosuna dayanmaktadır. Bu konuda başka bir eleştiriye göre; "hocayı ve telebeyi tahsilden ziyade toprağa bağlayan bugünkü iptidai ve hatta gülünç sisteme dünya şahid olmamıştır. Esasen devrimizde de nesil gittikçe ihtisaslaşmaya doğru giden bir gaye ve sisteme göre kurulmuştur"²⁰.

En şiddetli eleştiriler, kurum içinden biri olan *M. Emin Soysal*'dan gelmiştir. Kızılçullu Köy Enstitüsü müdürlüğünden ayrıldıktan sonra Köy Enstitülerine ve İ. Hakkı Tonguç'un izlediği politikalara karşı çıkmış ve bu konuda değişik iddiaları gündeme taşımıştır. Eleştirilerini Eğitim Kursları

¹⁸ E. Tonguç, "Köy Enstitüleri'nin 30. Yıldönümü", *Cumhuriyet Gazetesi*, 8/4/1970.

¹⁹ Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni, Dün-Bugün-Yarın*, I. Kitap. Tekin Yayınevi, 10.

Baskı, İstanbul, 1976, s. 498.

²⁰ O. Türkdöğen, *A.g.e.*, s. 250.

hakkında alınan kararların yanlışlığı ve Köy Enstitüleri'nin başlangıçta tespit ettiği ilkelerden ayrılarak gereksiz uygulamalara yöneldiği noktalarında toplamaktadır. Soysal, Tonguç'un giriştiği Köy Enstitüleri hareketinin Türk eğitim sistemi için hiç de iç açıcı olmayan bir sonucu beraberinde getirdiğini söyleyerek eleştirilerini oldukça şiddetli ve net bir şekilde dile getirmiştir.²¹

Soysal'm eleştirileri Enstitüler'deki görüş ayrılığına dayanan rekabetin bir yansıması olarak da değerlendirilmelidir. Çünkü "Kızılçullu" öğrencileri ile "Çifteler" öğrencileri arasında, "Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü"nde başlayan rekabet ve mücadele, daha sonra *Kanad-Soysal* ekibi ile *Tonguç-Yücel* yanlıları arasında kızışıp siyasi platforma taşınarak, sağ ve sol eğilimli birçok yazar veya eğitimci arasında günümüze kadar devam eden tartışmaların çıkmasına neden olmuştur.²²

Enstitü hareketinin eleştirilmesi gereken özelliklerinden bir diğeri de "Köy Enstitüleri Denetleme Kurulu" adında oluşturulan kurullarıdır. Yasal denetim organlarının dışında, belirli öğrenciler tarafından oluşturulan söz konusu denetleme kurullarının herhangi bir yasal dayanağı bulunmamaktadır. Köy Enstitüsü mezunlarından ve kurul üyelerinden *Bekir Semerci*'nin konuyla ilgili şu tespitleri ilginçtir.²³

Aslında Köy Enstitüleri Denetleme Kurulu adında gerçek bir kurul yoktu... Dört öğrenci bir araya gelerek bu görevi kendiliklerinden üstlendiler. Resmi bir nitelikleri yoktu. Bir makama karşı sorumlu değillerdi... Bu kurulun dört kişiden başka üyesi de yoktu. İşlevlerini de kendilerinden başka kimse bilmezdi. Amaçları: Köy Enstitülerini yasalarından, programlarından, Milli Eğitim Bakanlığı'nın direktiflerinden saptırmamak için Bakanlığa yardımcı olmaktı.

Kurul üyeleri, mutfak harcamalarından öğretmen öğrenci ilişkilerine, ödeneklerden Müdürlerin görevlerine kadar Enstitülerle ilgili raporlar hazırlayarak Genel Müdür Tonguç'a verdikleri için, bu kurulların illegal olarak Tonguç tarafından oluşturuldukları aşikardır. Çünkü Tonguç bu raporlara dayanarak Enstitü Müdürlerini dahi görevlerinden almıştır.

Görüldüğü gibi Tonguç üzerindeki tartışmalar daha çok onun faaliyetlerine yönelik olmuştur. Aslında onun teorik temelde düşüncelerini oluşturduğu, "Canlandırılacak Köy" ve "Köy'de Eğitim" isimli eserleri,

²¹ M. Emin Soysal, *İlköğretim Olayları ve Köy Enstitüleri*, Bursa, 1945, s. 44-50.

²² Osman Kafadar, *Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma*, Vadi Yay. Ankara, 1997, 299.

²³ Bekir Semerci, *Türkiye'de İleri Atılımlar ve Köy Enstitüleri*, İstanbul, 1989, s. 174

Kemal Tahir istisna tutulursa, ciddi olarak ele alınmamıştır. Çünkü aynı zamanda bu eserler, Köy Enstitüleri'nin de teorik temellerini oluşturmuştur. Köyü içten canlandırma temasını işleyen bu eserleri, Kemal Tahir "Bozkırdaki Çekirdek" isimli romanında ele alarak ciddi bir şekilde eleştirmiştir.

Kemal Tahir, romanında *Enstitü* fikriyle *Tek Parti* düşüncesi arasındaki ilişkiye vurgu yaparak Enstitüleri Tek Parti'ye militan yetiştiren merkezler olarak değerlendirmektedir. Tahir bu çerçevede Anadolu köylüsünün çile çekme alışkanlığı ve azla yetinme yeteneğinin acımadan sömürülmesini, azıcık uyanık, eli işe gelir, ağzı laf yapanların en ağır işlerde gaddarca çalıştırılmasını, kendine özgü bir tarzda eleştirmektedir. Tahir'e göre amaçlanan: "Kentliyi kentinde, köylüyü de köyünde *Milli Şef*'in buyrukları gereğince oturtmaktır."²⁴ Ayrıca romanda Köy Enstitüleri'nin kuruluş biçimine karşı olduğunu da vurguluyor. Sorunun ekonomik, sosyal ve politik olduğunu söyleyerek, salt eğitimle bir yere varılamayacağı görüşünü ileri sürüyor. Kemal Tahir, Köy Enstitüleri'yle birlikte Batılılaşma dönemindeki köye ve köylüye yaklaşım biçimini de eleştirmiştir.²⁵

Köyü hepimiz, orada bir köy var Irakta... diye şehirlere, kasabalara en az on bin kilometre Irakta, kuş uçmaz, kervan geçmez, gidilmez, gelinmez bir yer sanıyoruz. Köy, Köy Enstitüleri'nden önce de vardı. Hem de yalnız orada, uzakta değil, en kalabalık şehirlerin hemen yakınında, tren yolları, şoseler üzerinde. Bunlar şehirlere, sanayi, maden ocaklarına, orduya sürekli ve kalabalık olarak insanlarını gönderirlerdi.

Kemal Tahir, Tonguç'u, sistemin içinde bürokrasinin bir parçası olarak değerlendirirken, Enstitüler konusunda onu kıyasıya eleştirmiştir. Bu eleştirilere cevap ise Tonguç'un oğlundan gelmiştir. Engin Tonguç'a göre Kemal Tahir, "sol gösterip sağ vurmuştur. Halka karşıdır, bırakın Marksizme, değil Atatürkçülüğe, en basit anlamda bir halkçılığa, en basit bir Hümanizme bile aykırıdır tutumu. Hatta sağın bile sağına düşmüştür ve buram buram faşizm kokmaktadır."²⁶ Bu eleştirisinde Engin Tonguç, duygusal tepkisinin ölçüsünü koruyamayarak, görüşlerini eleştiriden çok ithamlarla temellendirmiştir. Bu tavrıyla Engin Tonguç'un, olumlu veya olumsuz yönleriyle Köy Enstitüsü gerçeğine katkıda bulunduğu söylenemez.

²⁴ Kemal Tahir, *Bozkırdaki Çekirdek*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1972, s. 28-29.

²⁵ K. Tarih, *Nothar-Sanat-Edebiyat 2*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1989, s. 28-29.

²⁶ Dursun Kırbaş, *Osmanlı Toplum Düzeni ve Kemal Tahir*, Arba Yay. İstanbul, 1987, s.58-59

KÖY ENSTİTÜLERİNİN TASFİYESİ

II. Dünya Savaşı sonrasında oluşturulan "Yeni Dünya Düzeni"nin şartları, Türkiye için yeni bir konumu ve yeni ilişkileri beraberinde getirmiştir. Bu konum ve ilişkiler gereği, iç düzenlemelerde de bir takım değişiklikler olmuştur. Devletin iç politikası, bu değişim sürecinde yeni hedefler belirlemek zorunda kalmıştır. Bu belirlemeler sonucunda da köye yönelik siyasette değişiklik ihtiyacı duyulmuştur.

Gelişen şartlar, Türkiye'de birtakım değişiklikleri başlatarak, toplum için siyasal ve ekonomik ilişkileri yeni bir temele oturttu. 1945'ten itibaren girilen demokratikleşme hareketiyle birlikte, çok partili demokratik hayata geçildi ve tek partili dönem siyaseten sona ermiş oldu. Bu gelişmenin bir sonucu olarak C.H.P.'nin fikirlerine karşı olan partiler kuruldu. Yeni yaklaşımlar Tek Parti ile özdeşleşmiş kuruluşları eleştirmeye başlayınca İsmet İnönü Köy Enstitüleri'nden başlayarak bu kuruluşları ıslah etme ya da kapatma durumunda kaldı. Köy Enstitüleri de bu duruma muhatap olan kurumlardan biri oldu.

Aslında çok partili döneme girilince İnönü artık eski gücünü bulamamış ve daha önce vermiş olduğu desteği Enstitülere verememiştir. Köy Enstitüleri de, Türkiye'nin öteki reform girişimleri gibi "yukarıdan geldiği ve tabanda itici bir kuvvete dayanmadığı için, İnönü desteğinin de ortadan kalkmasıyla oturduğu temellerden en önemlisini kaybetmiş ve ortadan kalkmıştır.²⁷

Söz konusu yeni dönemle birlikte köye yönelik politikanın değişmesi, Köy Enstitüleri üzerinde de değişiklik yapma düşüncelerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Enstitülerle ilgili sınırlamalar ve eleştiriler, bir zamanlar Enstitülerin açılmasını sağlayanların bir kısmının da katılımıyla belli bir noktaya ulaşmıştır. Enstitülerin kuruluşunda ve geliştirilmesinde etkin faaliyet gösteren *Mustafa Necati, Reşid Galip, Saffet Arkan, Hasan Ali Yücel* ve *İsmail Hakkı Tonguç* gibi belli simalar, yeni kadrolar ve sağ düşüncüyü savunan aydınlar tarafından eleştiri yağmuruna tutulmuşlardır. Eleştiriler sonucu, 1946 yılında Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı'ndan uzaklaştırılmıştır.

²⁷ İlhan Başgöz, *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s. 223

Bu gelişmeler, enstitülerle ilgili bazı kararların alınmasını kolaylaştırmıştır. 1947 yılında çıkarılan bir kanunla öğretmenlerin toprak sahibi olmaları güçleştirilmiş, 1947-1948 ders yılında Tonguç'un kalesi olan ve Köy Enstitüleri'ne öğretmen yetiştiren Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü kapatılmıştır. 1948 yılında, 9210 sayılı kanunla, köylünün okul yapımı yükümlülüğünden ayrılma imkanı hazırlanmış, köy-kent eğitimi arasında bir ayırım yapılmamaya başlanmıştır. 1950 yılında Milli Eğitim Bakanı *Tevfik İleri*'nin döneminde, enstitülü kızların ayrı bir okula konmasıyla karma eğitime son verilmiştir. 1952 yılında, zaten köklü bir yapı değişikliğine uğramış, niteliğini yitirmiş olan "Köy Enstitüsü" ismi, "Öğretmen Okulu" olarak değiştirilince, Türk eğitim tarihinde bir çok tartışmalara yol açmış olan Köy Enstitüleri dönemi sona ermiştir.

SONUÇ

Köy Enstitüleri denemesi, köyün modernleştirilmesine yönelik politikanın, genel modernleşme politikası içerisinde, Cumhuriyetle birlikte yeni bir biçim almasıdır. Modernleşmenin tabana ulaştırılmasının ve yeni kurulan rejime dinamizm ve dayanak bulma çabalarının bir ifadesidir de denilebilir. Fakat bu yaklaşım biçimi, zaman içinde yeni şartlara göre değişerek farklılaşmıştır.

Enstitülerle, köyden alıp yine köye verme ilkesi, köyün kültürel, ekonomik ve teknolojik yoldaki gelişmesini düzenleyecek önderlerin yetiştirilmesinin tabanını oluşturacak ve böylece seçkin bir aydınlar topluluğunun kurulması amaçlanacaktır. Bir anlamda köylerde, maddi gücünü yerellikten, donanımını merkezi idareden alan C.H.P.'nin istediği doğrultuda devrim sözcüleri oluşturmak da hedeflenmiştir. Çünkü, farklı kesimlerden gelen eleştiriler, Tek Parti iktidarının Köy Enstitüleri üzerinde partizan bir siyaset izlediğinde birleşmişlerdir.

Demokratik olmayan yönetimlerin en büyük sorunlarından biri, hiç kuşkusuz savunmuş oldukları dünya görüşlerini ve ilkelerini kitlelere mal etmektir. Bir bakıma siyasal yaşamları ve gelecekleri buna bağlıdır. Hele Türkiye gibi, dini ve örfi devlet biçiminden ulusal bir devlet biçimine geçmiş olan ülkelerde, bu sorun daha da önem kazanmaktadır. Genellikle, bu tip ülke insanları, asırların kendilerine bırakmış olduğu eski mirası hemen reddetmemekte, eski alışkanlıklarını sürdürmektedir.

Toplumda, yeniliği sağlayacak ve yeniliklikleri en az uymazlıkla uygulayacak elemanlar yetiştirmek, eğitimin en temel toplumsal işlevlerinden biridir. Köy Enstitülerinde verilen eğitim ve yetiştirilen öğretmenler, bu noktada bazı zaaf lar barındırmışlardır. Müsait ortamlar hazırlanmadan yukarıdan empoze etmeyi metot olarak seçmelerinden dolayı, toplumun sosyal ve kültürel yaşantısında değişmesi gereken öğeler, bu yaklaşım karş ında savunmaya geçerek, statükoyu olduğu gibi muhafazaya yönelmiştir. Bu durum da değişimi geciktirmiştir.

Bütün bunlara rağmen Enstitüleri başarısız ve gereksiz kurumlar olarak göremeyiz. Çünkü Türk eğitim tarihi içerisinde tam anlamıyla belli olmasa bile, bir düşüncenin ve sistemin denendiği kurumlar olarak örgütlenen Enstitü Hareketi, özellikle politik amaçları açısından başarılıdır. Daha sonra meydana gelen siyasal gelişmelerdeki Enstitülülerin etkinlikleri, bu okullar hakkındaki politik yönlendirme suçlamalarını doğrular mahiyettedir. Enstitülerin Tonguç'tan sonraki en büyük hamilerinden biri olan Hasan Ali Yücel'in: "Enstitülüler de Milli Birlik Komitesi'nden sayılır" diyerek 27 Mayıs İhtilali'ni bir bakıma Enstitü zihniyetinin eseri olarak gördüren ve nitekim İhtilal ortamında "İmece Yayın Kooperatifi"ni kurarak, başta bu hareketin adeta ilmi bir propagandası mahiyetindeki F. Kirby'nin eseri olmak üzere yayın faaliyetlerine girişen; hatta çıkardıkları İmece dergisinde, 1960'lı yıllarda bu müesseselerin yeniden nasıl kurulabileceğini planlayan ve nihayet binlerce öğretmen ve eğitimci yetiştiren bu hareket, başarısız olarak değerlendirilemez.

Ancak, İş Pedagojisi anlayışına dayanan bir eğitim öğretim şeklini köy okullarında yerleştirememekten dolayı, bu hareketin beklenileni vermediği için başarısızlığından söz edilecekse, bu değerlendirme dikkate alınabilir. Bunun da en önemli sebebini, Tonguç'un eserlerinde karşılaşılan pedagojik anlayışı ile Köy Enstitülerinde uygulanan eğitim şekli arasındaki tutarsızlıkta aramak yerinde olacaktır.

Sonuçta, Köyü ve köylüyü değiştirmeye yönelik bir eğitim faaliyeti olarak kurulan Enstitüler, Türkiye'nin düşünce, sanat, politika ve eğitim alanında kalıcı izler bırakmıştır. Çünkü üzerinden bunca yıl geçmesine rağmen halen tartışma konusu olmaya devam etmekte olan ender kuruluşlardan biridir.